

Če naj potegnem črto pod vsa tri dela, potem je potrebno ugotoviti, da so to prve zbirke virov in čitank, namenjene zgodovinskemu pouku na Slovenskem in da so njihovi avtorji ljudje, ki so z velikim trudom in prizadevanostjo iz obilice gradiva izbrali tisto, kar bi bilo za učenca najzanimivejše pa tudi najuspešnejše. To je težavno delo, mnogo bolj od dela na učbeniku. Dobili smo tudi formalen okvir, ki je orientacija bodočim delavcem na tem področju. Nakazuje pa se misel, da bi čitankam dodajali še posebne vire, ki bi služili za delo boljšim učencem, krožkom in učiteljem. Nakazuje se tudi razlika didaktične izrabe vira v osnovni šoli in srednji šoli; na slednjih naj bi se s primerno vsebino čitank že dala tudi možnost primerjanj in presoj, skratka poskusov historičnih analiz ob uporabi virov različne provenience za isti primer. Končno v nobeni zbirki virov oziroma zgodovinskih čitank ne smemo zanemariti popolnosti in skladja, oziroma odvisnosti med razvojem proizvodnih sil, družbene in duhovne nadstavbe, če je to le mogoče.

Tomaž Weber

Pavla Horská - Vrbová, Kapitalistická industrializace a středoevropská společnost. Příspěvek ke studiu formování tzv. průmyslové společnosti. Academia, Praha 1970. Str. 226.

Knjiga po številnih znanstvenih publikacijah s področja raziskovanja industrijske revolucije v čeških deželah tudi mednarodno znane avtorice vsekakor izpolnjuje, kar obljublja podnaslov in še več. Pomembna je tudi po svojih metodičnih novostih, ki so gotovo zanimive za širše, ne zgolj srednjeevropsko področje. Avtorica se je za razširitev svojega raziskovanja od ožje regije čeških dežel na celo področje srednje Evrope odločila predvsem zaradi hevrstičnih razlogov. Poleg podatkov avstrijske statistične službe, ki ne zadostajo njenemu zanimanju, je pritegnila tudi podatke bavarske, saške in pruske statistične službe, kar ji je omogočilo ne le širši pogled na razvoj industrializacije v teh deželah, ampak tudi vrsto zanimivih analogij. Problem zemljepisne omejitve srednje Evrope, pojma, ki se v teku časa spreminja, je rešila tako, da je sprejela pojmovanja, kakršna se o razsežnosti srednje Evrope imeli ljudje v 19. stoletju: zahodne habsburške dežele, srednje in južne nemške države, s središčem v industrijskem področju na stičišču Saške, Šlezije in čeških dežel. Pod zahodnimi habsburškimi deželami razume avtorica v glavnem avstrijsko državno polovico, a brez Dalmacije. Slovenske dežele so s tem torej obsežene, a v statistični analizi niso kako posebej obravnavane; med kronovinami le Kranjska, Štajerska in Koroška. Primorje je upoštevano le v globalnih podatkih. To seveda močno okrnjuje porabnost njenih dognanj za probleme razvoja industrijske družbe na slovenskem etničnem ozemlju. Pa tudi dognanost dela z vidika poglobitnega zanimanja avtorice je s tem najbrž prizadeta, saj v svoji razčlembi in primerjavi ne upošteva tako izrazitega središča nagle rasti industrijske družbe v srednji Evropi, kot je Trst. Pri pregledovanju nastanka tako imenovane vele mestne civilizacije upošteva od mest, ki so v bližini slovenskega ozemlja, samo Gradec. V literaturi ne navaja nobenega slovenskega dela in tudi v besedilu ni čutiti, da bi jih upoštevala. Vsekakor znamenje za nezadostnost naših prizadevanj, da bi na slovensko spisane dosežke naše historiografije opozorili mednarodno znanstveno javnost. To je v tem primeru posebno občutno, saj ravno na področju zgodovinske ekonomske socialne demografije nismo deficitarni in imamo že precej časa kaj povedati (od izida »Prebivalstva na Slovenskem...« F. Zwittera npr. je minilo že 35 let).

Kljub tej pomanjkljivosti je delo P. Horske-Vrbove koristno tudi za podobno problematiko na naših tleh, saj zelo dobro podaja širši okvir, ki se v njem giblje tudi naš razvoj in vrh tega pokaže marsikatero zanimivo možnost, da iz razpoložljivega statističnega gradiva dobimo odgovore na nova vprašanja.

Saška, Šlezija in severna Češka, to je bilo v začetku 19. stoletja žarišče industrijske revolucije v srednji Evropi. V drugi polovici stoletja se je težišče industrijske proizvodnje premaknilo na druga srednjeevropska področja, predvsem tja, kjer sta železna ruda in premog omogočila razvoj metalurške in strojne industrije. Politično je bilo velikega pomena dejstvo, da se je do 40. let poglavitno težišče industrije v čeških deželah premaknilo s severa, ki je bil močno nemški, v narodnostno češka področja. Kljub nemškemu značaju kapitala je širokim plastem češkega prebivalstva bila dana priložnost, da se intenzivno udeležujejo strukturalnih sprememb, ki so peljale k nastanku industrijske družbe. Gospodarski pomen čeških dežel se je v zadnjih letih monarhije utrjeval predvsem na račun alpskih dežel. Kljub temu, da je celo v poglavitnih industrijskih področjih rast industrije počasnejša kot na industrijskem zahodu Evrope, se tudi tukaj kažejo podobne poteze v razvoju družbe. Avtorica vidi vzrok temu predvsem v močno razviti obrtni in rokodelski proizvodnji v dobi manufakture in začetkov industrijske revolucije. Iz dobe manufakture vodi neposredna zveza k številu priložnosti za zaposlitev in h gostoti prebivalstva. K tej gostoti v prvi polovici stoletja migracije še zelo malo prispevajo. Bistven je bil naravni prirastek iz družin formalno samostojnih proizvajalcev, ki pa so bili še zvezani z malo kmečko posestjo in ki zelo malo kupujejo živil in industrijskega blaga. Odločilna za nastanek sodobne industrijske družbe je šele migracijska privlačnost mestnih industrijskih središč in rudarskih revirjev, kjer je prebivalstvo docela odtrgano od poljedelske baze in si vse življenjske potrebe pokriva s posredovanjem tržišča. Čeprav je masa formalno samostojnih proizvajalcev močno gospodarsko diferencirana, je za to kategorijo odločilno, da gre za prebivalstvo, ki je pretežno starejše od 30 let, večidel za oženjene družinske poglavarje. Odtod pomen te kategorije za družbeno stabilnost in odtod njegova politična usmeritev. Temu nasproti stoji delavstvo najrazličnejših vrst v delovnem razmerju. Med njim je več kot polovica mlajša od 30 let; možnost, ustanoviti si družino ima v poprečju pozneje kot pa samostojni. Poročenih žena je v tovarnah le desetina vseh tamkaj zaposlenih žensk. Razvoj tovarniške proizvodnje učinkuje na rast prebivalstva v nasprotnem smislu kot nekoč nastanek razpršene manufakture in začetkov tovarn. Okrepitev političnega delavskega gibanja prinaša tudi učinke gospodarskih dosežkov tega boja. Vedno številnejši del prebivalstva prehaja med tiste, ki jim življenjske zahteve naraščajo. Industrijska središča postajajo na začetku 20. stoletja žarišča t. i. drugega obdobja demografske revolucije, ki v njem plodnost prebivalstva pada, ker postaja številnost družine ovira za zaželeno povišanje življenjske ravni širokih plasti. Hkrati nastopi tudi relativno upadanje števila tovarniškega proletariata, ki je šele včeraj postal po številu vodilna plast industrijskega prebivalstva. Začenjajo se oblikovati nove družbene plasti, ki niso več neposredno vezane z ročno proizvodnjo, ki pa so gospodarsko odvisne, podobno kot delavci. Delež neposrednih proizvajalcev v industriji začne počasi, a nenehno upadati v primerjavi s sektorjem terciarnih dejavnosti. — To je nekaj sklepov iz avtoričine podrobne in domiselne razčlenbe in primerjave obsežnega statističnega gradiva. Knjiga je opremljena s stvarnim in osebnim kazalom in pa s povzetkom v francoskem jeziku.

Janko Pieterski

Milada Paulová, **Tajný výbor (MAFFIE) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916—1918.** Academia, Praha 1968, str. 626.

Knjiga o češkem tajnem odboru in njegovem sodelovanju z Jugoslovani v letih 1916 do 1918 pomeni prav gotovo vrhunec velikanskega in trdega znanstveno raziskovalnega dela Milade Paulove, dela, ki je zahtevalo več kot štiri desetletja. Velika odlika knjige ni samo široko poznanje in obvladanje problemov prve svetovne vojne in osvobodilnih gibanj narodov habsburške monarhije, ampak tudi obilica težko ugotovljivega in dostopnega, a uspešno